

10. Кори беруназсинфӣ роҷеъ ба фанни таърих

Корҳои беруназсинфӣ (фориғаздарсии) мактабӣ заруртарин қисми раванди таълиму тарбия мебошад. Он барои инкишофи ҳаматарафаи мактабиён хизмат карда, боиси ба таври муносиб ҳал шудани ҳамаи вазифаи тарбиявӣ мегардад.

Агар дар дарс хонанда маводи барномавино меомӯхта бошад, он гоҳ дар корҳои беруназсинфӣ мазмуни барномавии маълумоти ин курси таърих камтар ба назар мерасад. Дурустии ин фикр дар он ифода меёбад, ки дар ин ва ё он намуди корҳои беруназсинфӣ хонандагони синфҳои гуногун иштирок мекунанд. Инчунин иштироки хонандагон дар корҳои беруназсинфӣ бевосита мувофиқи дарси гузашта ё ҳамонрӯзаи онҳо сурат мегирад.

Пас моҳият ва хусусияти корҳои беруназсинфиро чӣ тавр маънидод кардан мумкин аст?

- 1) Алоқаи мактабро бо ҳаёт устувор месозад;
- 2) Хонандагон дар чорабиниҳои мактабӣ ихтиёрӣ иштирок мекунанд;
- 3) Ба андозаи зиёд нисбати раванди таълим ба ҳаёти иштирокчиёну ҳаёти аниқ вобастагӣ дорад;
- 4) Ҳайати иштирокчиёни он синну соли гуногун доранд;
- 5) Маҳдудияти гурӯҳҳои ибтидоии синфӣ бартараф карда мешавад.

Мақсади асосии корҳои беруназсинфӣ аз ҳаматарафа инкишоф додани шавқу ҳавас, майлу рағбат, қобилияту истеъдоди мактаббачагон ва ташкили бошууроноии вақти холии онҳо иборат аст. Инкишофи рӯҳиву ҷисмонии хонандагон давом ёфта, хусусиятҳои маҳсули шахсияти хонанда аниқ карда мешавад.

Иштироки хонандагон дар корҳои беруназсинфӣ вазифаҳои зеринро ба сомон мерасонад:

1. Хонандагон дониш ва малака оид ба фанни таърихро, ки дар синф дар вақти дарс мувофиқи талаботи барномаи таълимӣ аз китоби дарсӣ ба даст овардаанд, дар корҳои беруназсинфӣ дар амал санҷида, тақмили рушди дониш, малака ва маҳорати худро иҷро мекунанд.
2. Корҳои беруназсинфӣ:
 - а) ташаккули зеҳнии хонандагонро аз фанни таърих идома медиҳанд;

- б) бо роҳи мустақил равон шудани хонандагонро тақвият медиҳанд;
- в) маърифат ва тафаккури таърихии хонандагонро ганӣ мегардонанд;
- г) хусусиятҳои инфиродии шахсияти хонандагонро рушду нумӯи медиҳад;
- ғ) худмуайянкунии шахсияти хонандагонро ба анҷом мерасонад;
- д) вазифаи инкишофи касбии хонандагонро иҷро менамояд;
- ё) ҷараёни ба камолрасии хонандагонро метезонад;
- ж) ҷаҳонфаҳмӣ ва ҷаҳонбинии хонандагонро васеъ мекунад;
- з) маромнокии омӯзиши таърихи кишварро бештар мегардонад;
- к) меҳру муҳаббати хонандагонро нисбат ва ватан, миллат ва инсон афзун мегардонад;
- л) мавқеи шахрвандии хонандагонро ташаккул медиҳад;
- м) сифатҳои шахрвандии хонандагонро мустаҳкам мекунад;
- о) алоқаи омӯзгору хонанда мустаҳкам мешавад ва ғайра.

Вазифаҳои омӯзгор низ дар қорҳои беруназсинфӣ нисбат ба дарсҳои таърих дигар хел мебошанд:

- Ӯ ба сифати мутахассис ва бародари калон ба ин раванд роҳбарӣ менамояд, ҳатман бо иштироқи фаъоли худӣ хонандагон;
- Омӯзгор нақши ташкилотчӣ ва ба низомдоравардандаи қорҳои беруназсинфиро мебозад;
- Таъмини амният ва саломатии хонандагон, тартибу низом, рафтору кирдори онҳо.

Таҷрибаи мактабҳои нишон медиҳад, ки қорҳои беруназсинфӣ бояд бо назардошти якҷанд қоидаҳои ташкил шавад:

1. Алоқамандии қори қорҳои беруназсинфӣи фанни таърих бо вазифаҳои тарбиявии тамоми мактаб. Ин чунин маъно дорад, ки қорҳои беруназсинфӣ ҳамчун қисми ҷудонашавандаи раванди таълиму-тарбия доништа мешавад. Қорҳои беруназсинфӣ барои баланд бардоштани сифати таълим ва тарбия хизмат мекунад. Асоси донишҳои фанни таърих дар дарс азхуд карда

мешавад, ки дар он омӯзгор кӯшиш мекунад, ки меҳру муҳаббати хонандагонро ба фанни мазкур зиёд намояд. Ташкил намудани кори беруназсинфӣ иҷроиши чунин вазифахоро сабук мегардонад.

2. Ба омӯзиши масъалаҳои назариявӣ, сиёсӣ ҷалб намудани диққати хонандагон. Вазифаи асосии машғулияти корҳои беруназсинфӣ тарбияи миллӣ, омода намудани хонандагон ба иштироки ғаъл дар ободонии ватан иборат мебошад. Мустаҳкам намудани алоқаи корҳои беруназсинфӣ бо ҳаёт вазифаи дигари он мебошад, ки барои амалӣ намудани он маводу мақолаҳои таърихӣ аз ҳаёту таърихи ҷумҳурӣ, ноҳия ва шаҳри худ бояд омӯхта шавад.
3. Корҳои беруназсинфӣ бояд ғаълоияти мустақилонаи хонандагонро инкишоф дода, мустақилона аз адабиёт ва китобҳо истифода карданро ёд диҳанд. Дар асоси ин малака аввалин қадам дар соҳаи омӯзиши корҳои илмӣ-тадқиқотӣ гузошта мешавад. Маданияти хонандагон инкишоф ёфта, алоқаманд намудани масъалаҳои назариявиро бо ҳаёт меомӯзонад ва барои интиҳоби касби оянда лозим аст.
4. Барои шавқовар гузаронидаин чорабиниҳои беруназсинфӣ хонандагон бояд қисми зиёди вазифаҳои роҳбарӣро ташкилиро ба зиммаи худ гиранд. Инчунин, хоҳиши онҳоро дар ба нақша даровардани машғулиятҳо, интиҳоби мавзӯ ва ғайра бояд ба назар гирифт.
5. Синну соли хонандагон, шавқ ҳавас ва шароити мактабу муҳити зистро бояд аз хотир набаровард. Шахсияти омӯзгор, шавқу ҳавас, истеъдоди ӯ ҳам дар корҳои беруназсинфӣ таъсири калон мерасонад.

Навъҳои корҳои беруназсинфӣ аз фанни таърих ниҳоят бисёранд. Агар онҳоро аз ҷиҳати усул ва мазмун гурӯҳбандӣ кунем, пас он аз чорабиниҳои оммавӣ, гурӯҳӣ ва инфироӣ иборат мебошанд.

Навъи оммавӣ: тамошои осорхонаҳо, ҷойҳои таърихӣ ва муқаддасоти дигари миллӣ; экспедитсияҳо, шабнишиниҳо, озмунҳо, олимпиадаҳо (намоиши дониш, маҳорат, малака аз

ҷониби хонандагон), ҳафтаҳои таърихӣ, конференсияҳо, ташкил намудани гӯшаҳои мактабӣ, осорхонаҳо, тамошои театрҳо, ҷашни идҳои миллий, ташкили бозиҳои кишваршиносӣ, хонишҳои беруназсинфӣ, иҷроиши Суруди миллий, ба ҷо овардани эҳтиром нисбати Парчами давлатии Тоҷикистон.

Навъи гурӯҳӣ: дарс дар осорхона ва ё дилхоҳ ҷойҳои муқаддаси миллий, клубҳо (“Воҳӯрӣ”, “Ахбор”, “Интиқоби ман”, “Муҳоҳиса”), маҳфилҳо (“Кишваршиносони ҷавон”, “Таърихшиносони ҷавон”, “Пайшиносони ҷавон”), наشري маҷаллаҳои дастнавис, рӯзномаҳои деворӣ, ташкили гӯшаи синфӣ.

Навъи инфиродӣ: ба ин намуд шахсони алоҳида машғул мешавад – мактабсозон, харитакашҳо, сураткашҳо, таҳиягарони рӯзномаҳои синфӣ, ҷамъоварандагони маълумот дар бораи воқеаю рӯйдодҳои нодири таърихӣ, нависандагони реферату маърузаҳо, мақолаҳо, ҷамъоварандагони ёдгориҳои моддӣ ва ҳаттӣ, дӯстдорони китобҳои таърихӣ, ҷамъоварандагони марқаҳо, ҳар гуна бозномаҳо (открытка) доир ба таърихи кишвар ва шахсиятҳои таърихӣ, пулу тангаҳои давру замони гузаштаи кишвар, иштирокиёни озмунҳо аз фанни таърихи кишвар ва ғайраҳо.

Дар қорҳои беруназсинфӣ барои хонандагон ташкил намудани тамошои осорхонаҳо ва ҷойҳои дигари таърихӣ дорони аҳамияти умумимиллӣ ва маҳаллӣ дошта, бояд дар мадди назари аввали омӯзгор қарор гирад.

Экскурсия (тамошои таълимӣ) чист?

Истилои экскурсия аз калимаи лотинӣ гирифта шуда, маънояш сафар қардан, сайр қардан мебошад. Ҳамчун мафҳуми педагогӣ шакл ва усули ташкили таълим ва тарбия мебошад, ки мушоҳида ва омӯзиши ашёву ҳодисаҳоро дар ҳолати табиӣ ва муқаррариашон дар назар дорад. Экскурсияи таълимӣ бо тамошои ҷойҳои таърихӣ ё осорхонаҳо, намоишгоҳҳо ва ғайра гузаронида мешавад. Барои он, ки экскурсия самараро дилхоҳ диҳад, омӯзгор бояд маводи таълимӣ ва мавзӯи экскурсияро хуб омӯзад ва ба он пешакӣ тайёрӣ бинад. Барои ташкил ва гузаронидани дарс-экскурсия омӯзгор бояд ба монанди дарси синфӣ тайёрӣ бинад.

Талаботи асосии бурдани хонандагон ба тамошои осорхона ва ҷойҳои таърихӣ аз он иборат аст, ки аввал объектро бо дониши хонандагон дар вақти омӯзиши мавзӯ дар раванди таълим мутобиқ гардонидани шавад. Объект бояд дорои аҳамияти маърифатию тарбиявӣ дошта бошад, яъне вазифаи тарбияи шаҳрвандонро иҷро кунад.

Барои бо муваффақият гузаронидани экскурсия, ба он хуб омодагӣ дидан лозим аст. Агар ба раванди экскурсия худи омӯзгор роҳбарӣ намояд, пас он самарабахш мегузарад, чунки омӯзгор тамоми имкониятҳои хонандагони худро хуб дониста, мувофиқи завқу ҳаваси онҳо дар асоси ёдгориҳои таърихӣ барои бехтар азхуд кардани барномаи таълимӣ кӯшиш менамояд. Ба шарте, ки агар омӯзгор дар экскурсия иштирок карда натавонад, лозим аст, ки ӯ қаблан бо корғари оорхона дар бораи тартиб ва роҳҳои гузаронидани экскурсия маслиҳат кунад. Экскурсияро бояд аз рӯи ягон мавзӯи муайян гузаронид, на ин ки мисли тамошобини муқаррарӣ, ки ҳар чизе, ки дар осорхона маҳфуз аст, тамошо карда онро гузарад. Омӯзгор мавзӯи мушоҳидаро қаблан муайян карда, ба кадом расму суратҳо ва нигоҳаҳо назар карданро бояд қайд карда гузарад.

Дар баъзе мавридҳо омӯзгор дар вақти экскурсия танҳо бо нишон додани ёдгориҳои таърихӣ ва баёни мухтасар маҳдуд мешавад, лекин дар мавридҳои дигар ӯ ёдгориҳои таърихию ҳамаҷун асбобҳои аёни барои шавқовар гузаронидани сӯҳбату нақли худ аз рӯи ягон мавзӯ истифода мебарад. Албатта, гузаронидани экскурсия дар шаҳрҳои бузурги маркази илму-маданият ва тамаддуни кишвар агар гузаронида шавад, самарайи бештаре барои хонандагон насиб мегардонад, аммо ин маънои онро надорад, ки дар шаҳрҳои хурд ва ё деҳоти ноҳияҳои дурдаст барои хонандагон ҷойҳои тамошои таърихӣ вучуд надорад. Омӯзгор метавонад диққати онҳоро ба ёдгориҳои таърихӣ, масҷиду мадрасаҳои қадима, бошишгоҳҳои одамони қадим, ҷойҳои кофтуковҳои археологӣ ҷалб намояд. Дар деҳот бошад, мумкин аст, ки назари хонандагонро ба асбобу анҷоми қадим, ба олотҳои кӯҳнаи истеҳсоли шинос намуд.

Дар бораи воситаи ба тамошо бурдану овардани хонандагон

ва таъмини амнияти онҳо ҳаматарафа фикр кардан лозим аст. Омӯзгор дар сӯҳбати худ бо хонандагон қабл аз тамошо, бояд ба онҳо фаҳмонад, ки объектҳои мавриди тамошо қарордоштаи онҳо дорои чӣ гуна аҳамияти баланди таърихӣ ва илмӣ мебошанд. Пас аз тамошои осорхона хонандагон бояд таассуротҳои худро ба воситаи навиштани нақли хаттӣ, иншо, сураткашӣ ё ин ки тавассути сӯҳбат чамъбаст намоянд.

Чамъомадҳои умумии хонандагон аз қабилҳои шабнишиниҳо, ҳафтаҳои фанни таърих, чашни идҳои миллӣ ва ғайра ва ба ягон мавзӯи мушаххас бахшида мешаванд. Масалан, чашни рӯзи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, рӯзи Иди ғалаба, чашни зодрӯзи арбобони илму фарҳанг, оғози соли таҳсил, занги камолот ва ғайраҳо дар ин ва ё он соҳти мазмуну мундариҷаи худ дорои аҳамияти ватанпарварию миллатдӯстӣ ва маърифатӣ тарбиявӣ мебошад.

Барои дар амал тадбиқ намудани чунин чорабиниҳо қаблан нақша-барнома таҳия карда мешавад, ки одатан аз қисматҳои тантанавӣ ва бадеӣ иборат мебошад.

Дар қисмати аввал – маърӯза ва ё суҳанронии шахси масъул (15 -20 дақиқа) давом меёбад.

Дар қисмати дуюм – қироати шеърҳо, намоиши сахнаҷаҳо, байтбаракҳо, сурудхонӣ рақсу бозиҳои шавқовар (1.5-2 соат) гузаронида мешавад.

Дар ин гуна чорабиниҳо ороиши толор, сару либоси хонандагон ва иштирокчиёни намоиш аҳамияти калон дорад. Мавзӯҳои шабнишиниҳои таърихӣ гуногунранг шуда метавонанд. Мумкин аст, ки онҳо ба ягон санаи муҳими таърихӣ, ҳаёт ва эҷодиёти ходимони машҳури давлатӣ сиёсӣ, қаҳрамонони муборизаҳои миллӣ-озодихоҳӣ ва ҷангҳои ватанӣ бахшида шуда бошанд. Мавзӯи шабнишиниҳои мактабиро аъзоёни маҳфилҳои мактаб муайян карда метавонанд. Агар дар ҳолате, ки онҳо мавзӯё пайдо карда натавонанд, гурӯҳи омӯзгорон ва ё ташкилоти ҷавонон мавзӯи шабнишиниро пешниҳод намуда, дар байни фаъолони мактаб онро муҳокима менамоянд.

Барои хуб гузаштани шабнишинӣ маҳфилҳои фанни таърих, адабиёт, мусиқӣ, расмкашӣ яққоя амал мекунанд. Дар вақти

муҳокимаи нақшаи шабнишинӣ ҳамаи аъзоёни маҳфил дар он иштирок карда метавонанд, ҳар як мавзӯе, ки барои он пешниҳод карда мешавад, бо роҳбарии омӯзгор аз назар мегузарад, чунки мавзӯҳои шабнишинӣ аввал бояд бо маводи интиҳобкардаи хонанда, бо нақша ва мазмуни мавзӯ мувофиқ бошад.

Барои шавқовар ва диққатҷалбкунанда намудани маъруза маълумотҳои дар натиҷаи экскурсияи кишваршиносӣ ҷамъоварда, истифода бурда шавад. Ҳаҷми маърузаҳои шабнишинии таърихӣ бояд калон набошанду 5-10 дақиқа вақтро дар бар гиранд. Лозим аст, ки хонанда мавзӯи худро мустақилона, бе варақ баён наояд, то ки маърузагӯшкунӣ барои боқимондагон дилгиркунанда нашуда, шавқовар бошад.

Шабнишинии мактабӣ аз қисми адабӣ ва саволу ҷавоб иборат буда, бо ҳамин хотима меёбад. Маҳфили расмкашӣ низ дар оро додани толор ва ё синфхонае, ки дар он шабнишинӣ доир мегардад, ёрӣ расонида метавонад. Интиҳоб кардани шеърӯ суруд мувофиқи хоҳиши онҳо тартиб дода мешавад, омӯзгор бошад, тарзи хониши бадеӣ, сароидан ва бурдани барномаи шабнишиниро ба хонандагон меомӯзонад.

Вақте, ки тамоми маърузаҳо ва намоишҳои адабӣ-бадеӣ омода шудаанд, бо иштироки тамоми омӯзгорони масъул чанд маротиба тамоми барномаи шабнишинӣ машқ карда мешавад, то ки камбудихои дар назари аввал ба ҷашм наафта, бартараф карда шаванд. Ҳангоми гузаронидани чунин шабнишинӣ маърузахонӣ ва қисматҳои бадеии намоиш бояд бо ҳам омехта гузаронида шаванд, чунки агар авал маърузахонӣ ва баъдан намоиши хунарӣ-санъатӣ пешкаш карда шавад ва ё баръакс, пас дар ин сурат диққати хонандагон парешон шуда, моҳияти илмӣ-таълимӣ чунин маърака аз байн бурда мешавад. Шабнишиниҳо бояд аз ду то дуввуним соат диққати хонандагонро ба худ ҷалб карда тавонанд.

Гузаронидани шабнишиниҳо аҳамияти калони таълимӣ ва тарбиявӣ доранд, ҳам тамошобинон ва ҳам иштирокчиёни он таассуроти бузург ба бар карда, маълумоту дониши андӯхтаи онҳо дуру дароз дар хотирашон боқӣ хоҳад монд. Шабнишинӣ бояд тарзе ба роҳ монда шавад, ки тамошобинон низ ҳаваси ба

иштирокчии чунин маърака табдил ёфтандро орзу кунанд. Агар шабнишинӣ хуб гузараду самараи хуб ба бор орад, пас мумкин аст, ки онро такроран дар дигар мактабҳо низ намоиш дод. Чунки, гузаронидани он фаъолият ва мустақилияти хонандагонро инкишоф дода, барои густариши фаъолияти мустақилонаи онҳо имкониятҳои васеъ фароҳам меорад.

Ба ғайр аз намудҳои дар боло зикргардидаи корҳои беруназсинфӣ боз шаклҳои дигари он низ вучуд доранд, ба монанди, бо аҳли синф тамошо намудани филми хунарӣ ва ё таърихӣ, тамошои театр, радиошунавоии мактабӣ, концерт-чистон, озмунҳо, ташкил намудани бозиҳо ва ғайра.

Фаъолияти маҳфилҳо аз сабабе, ки аъзои доимӣ доранд, дигар хел суръат мегиранд. Масалан, аъзои маҳфили “Ахбор” дар давоми ҳафта дар бораи ҳаёти иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар ва ҷаҳон ахбори муҳим ва ҷолиби диққатро ҷамъ мекунад. Он дар китоби маҳфил мухтасар сабт шуда, дар ҷамъомади пагоҳирӯзии оғози ҳафтаи оянда ба тавачҷӯҳи хонандагон расонида мешавад. Ё ин ки ин амал дар рӯз ва соати муайян тариқи радиои мактабӣ иҷро мегардад. Маҳфили “Ахбор” аз байни хонандагон муҳбирон, муҳаррирон ва ғӯяндагон дорад. Хонандагони аъзои ин маҳфил малакаи илмӣ, интиҳоби мавод, таҳрир намудани он, суҳанронӣ (наттоқӣ) дар худ ташаккул медиҳанд. Инчунин масъулият ва шавқу завқи аъзоёни маҳфилро ба омӯзиши таърихи кишвар афзун мегардонад. Ин гуна маҳфилро мумкин аст, ки дар асоси 3 фанни таълимӣ – таърих, забони давлатӣ ва адабиёт ташкил кард.

Аъзоёни маҳфили “Вохӯрӣ” бо омӯзгорони фанни таърих, олимон, шоирон, нависандагон, санъаткорон ва ғайраҳо вохӯриҳо ташкил намуда, бо онҳо масъалаҳои гуногуни ҳаёти мамлакатро мавриди баррасӣ қарор медиҳанд.

Шаҳси масъули ташкилкунандаи ин гуна вохӯриҳо бояд ба ин масъала бо як назари масъулиятнок нигоҳ карда, тайёрии хуб бинад. Аз қабилӣ масъалаи интиҳобнамоии мавзӯи муҳокима, бедор кардани шавқу завқи хонандагон, нашри рӯзномаи деворӣ ё фотомонтаж, ташкили намоишгоҳи китобҳо, оmodасозии тӯҳфаҳои хотиравӣ, маърузаи аъзоёни маҳфил. Дар ду моҳ як маротиба омода намудани чунин вохӯриҳо кифоя аст.

Маҳфили “Мубоҳиса” барои хонандагони синфҳои VIII-XI диққатҷалбкунанда аст. Мубоҳиса оид ба мавзӯҳои, ки дар натиҷаи кори маҳфил пешбинӣ шудаанд ва ҳам дилхоҳ мавзӯҳои дигари доғи рӯзи ҳаёти кишвар ва ҷаҳон баргузор намудан мумкин аст.

Масалан, мавзӯи мубоҳиса: “Масъалаи фурӯш ва намоишҳои видеофилмҳои, ки зӯроварӣ ва шинакча нисбати зан”-ро тарғиб мекунад.

Қоидаи ташкили мубоҳиса: Аъзоёни маҳфил – 5 нафар, ҳайати ҳакамон (парламент) – 5 нафар ва хонандагони боқимондаи маҳфил ба 4 гурӯҳи ҳайташ баробар бо номҳои “Иттиҳоди волидон”, “Бонувони ҷавон”, “Ҳуқуқҳои табаа” ва “Тоҷирони ҷавон” тақсим карда мешаванд.

Ҳар як гурӯҳ дар зарфи 10 дақиқа далелҳои худро омода намуда, баъдан дар давоми 5 дақиқа ҳар як гурӯҳ тавассути намояндаи худ фикру ақидаи ба миёномадашонро дар назди ҳайати ҳакамон иброз мекунанд.

Роҳбари ҳайати ҳакамон вазифаи раисиро бар ўҳда мегирад. Котиби ҳакамон баромадхоро мухтасар қайд мекунад. Аъзои ҳакамон ба онҳо саволу ҷавоб мекунад. Баъдан ҳайати ҳакамон бо дарназардошти ақидаҳои гурӯҳҳои ақали ба қароре меоянд ва онро барои баррасӣ ба ҳайати боқимондаи ҳакамон (ба парламент) пешниҳод мекунад. Бо ин васила хонандагон имконият пайдо мекунад, ки бо ҷараёни сиёсии кишвар хубтар шинос шаванд. Ин кор масъулияти онҳоро ба сифати шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон баланд мекӯшинад.

Назорат аз болои хониши беруназсинфӣ

Хониши беруназсинфӣ дар роҳи инкишоф додани дониши таърихӣ хонандагон воситаи бисёр хуб ва муҳиме ба шумор меравад. Вақте, ки хонандагон бо асрҳои бадеии дар мавзӯҳои таърихӣ гузашта эҷодшуда, ё ин ки бо адабиёти илмӣ ва илмӣ-оммавӣ шинос мешаванд, тасаввуроти онҳо дар бораи таърихӣ гузашта васеъ мешавад ва то андозае ҳаёти гузаштаро бо таври мушаххас, равшан ва васеъ тасаввур карда метавонанд.

Аз ин сабаб, омӯзгор вазифадор аст, ки аз болои хониши беруназсинфӣ хонандагон доимо назорат бурда, бояд муайян

созад, ки онҳо ба кадом асраҳои илмӣ-бадеӣ шавку ҳаваси зиёдтар зоҳир менамоянд. Омӯзгор бо хонандагон сӯҳбат намуда ва ё тавассути варақаи китобхона доираи шавку ҳаваси хонандагонро дарк карда метавонад. Дар натиҷаи пайдоиши ошноӣ бо шавку ҳаваси хонандагон маълум мешавад, ки на ҳамаи хонандагон ба хондани китобҳои адабӣ шавқманд ҳастанд. Аксарияти хонандагон хоҳиши аз доираи китоби дасрӣ баромаданро надоранд, ё ин ки агар дилхоҳ асари ба таърих наздикро мутолиа карда бошанд, ҳам ба чихатҳои таърихии он он қадар аҳамият надодаанд.

Аввалин амале, ки омӯзгор барои назорат бурдан аз болои хониши берунасинфии хонандагон карда метавонад, ин тартиб додани рӯйхати адабиёте мебошад, ки онҳо бояд ва ё метавонанд онҳоро мутолиа кунанд, дигар он, ки омӯзгор бояд қариб дар аксари дарсҳои таълимии худ аз фаъолияти ташвиқотиву тарғиботи зарурияти хондани китобҳои бадеӣ ва илмӣ дар канор набошад. Яъне, агар омӯзгор худ аз китобҳои воқиф бошад ва ҳангоми нақли ягон воқеаи таърихӣ иқтибосҳоро аз адабиёти иловагӣ ва бадеӣ биёрад, он гоҳ охишта-охишта дар дили хонандагон меҳру муҳаббат ва шавқу завқи китобҳои пайдо мешавад ва ё қироати ягон порча аз асари бадеӣ низ барои хонандагон таъсирбахш мебошад. Барои тавсия намудани дилхоҳ китоби таърихӣ омӯзгор бояд пеш аз ҳама хонандагонро ба мазмун ва мундариҷаи мухтасари он ошно созад.

Роҳи дигари ҷалб намудани хонандагон ба самти китобҳои ин омода намудани намоишгоҳи китобҳо дар ҳудуди мактаб мебошад. Вақте, ки хонандагон дар ҳақиқат имконияти дар даст доштани китобро доранд ва аз намуду симои он метавонад назар кунанд, онро варқгардон намояд, расмхояшро як маротиба аз назар гузаронанд, пас ин амал барои ҷалб намудани онҳо ба мутолиаи он самараи хубе бахшида метавонад ва ҳаваси касро ба китобҳои ба вучуд меорад. Пеш аз оғози дарси таърих, дар аввали сол омӯзгор бояд бо фонди китобҳои таърихии китобхонаи мактабӣ ошно шавад. Агар имконият бошад, ин китобҳоро дар синф вобаста ба ягон мавзӯи таърихӣ ташвиқот кардан лозим аст. Масалан, вобаста ба мавзӯи “Инқилоби буржуазӣ-демократии

Фаронса” дар китобхонаи мактабӣ чунин асарҳо маҳфузанд: Волтер – “Ёддоштҳо”, Ж.П. Марат “Памфлетҳо”, В. Гюго “Соли 93-ум”, Р. Роллан “14 июли соли 1789” ва ғайра.

Ташвику тарғиби китобхоро тавассути рӯзномаи девории мактаб ва идораи радиои мактаб низ амалӣ намудан мумкин аст. Ҳангоми тарғиб додани рӯйхати китобҳои таърихӣ омӯзгори фанни таърих бояд бо омӯзгорони фанни адабиёт маслиҳат карда, китобхоро бояд ба хонандагон тавсия кунанд, ки дар ин ва ё он дарс фаннӣ такрор нашаванд.

Омӯзгор ва ё роҳбари синфи гурӯҳ дар давраи гузаронидани маҷлиси падару модарон метавонад диққати онҳоро ба хониши беруназсинфӣи хонандагон ҷалб намояд, то ки онҳо низ ба раванди таълим ва фаъолияти мактабии фарзандони худ ҳамроҳ шуда, ба китобхонии онҳо диққати махсус зоҳир намуда, ин равандро баробари омӯзгор назорат кунанд.

Воситаи дигари ҷалбнамоии хонандагон ба китобхонӣ ин гузаронидани ҳар гуна конференсияҳои илмӣ мебошад, ки дар онҳо хонандагони зиёд ҷалб шуда, барои муҳокима ва ё омода намудани маъруза онҳо бояд хоҳу нохоҳ рӯ ба мутолиаи китобҳои иловагӣ, аз қабилӣ китобҳои илмӣ-бадеӣ нигаронанд ва агар омӯзгор хоҳад, ки хонандагон ҳангоми хониши китобҳо ба масъалаҳои таърихӣ бештар диққат зоҳир намоянд, ӯ бояд пешакӣ онҳоро дар бораи доираи масъалаҳои муҳокимашаванда дар раванди конфронс огоҳ намояд. Агар омӯзгор дар масъалаи адад ва шумораи китобҳои бадеӣ танқисӣ кашад, он гоҳ ӯ метавонад, ки ба якҷанд нафар, хонандагон фаъоли синф супориш диҳад, ки онҳо дар бораи мазмун ва мундариҷаи асосии асар муҳтасар гузориш ва ё реферат омода намуда, аҳли синфро дар бораи он хабардор намоянд. Бехтарин реферату маърузаҳоеро, ки соҳиби тақризи хуб гаштаанд, мумкин аст, ки дар рӯзномаҳои деворӣ онҳоро ҷой кард ва ё баъзе нусхаҳои бехтарини онҳоро дар китобхонаи мактабӣ нигоҳ додштан мумкин аст, ки аз онҳо омӯзгорони фанни таърих метавонанд дар синфҳои дигар низ истифода баранд. Хонандагоне, ки доимо ба хондани китобҳои илмӣ-адабӣ ва мутолиаи рӯзномаҳо доимо машғуланд, аз ҷониби омӯзгор метавонанд вазифадор карда шаванд, ки муаллиф,

мазмун ва мундариҷаи асар фикру мулоҳизаи худро пешниҳод кунанд.

Дар синф албатта хонандагоне ёфт мешаванд, ки ба хондани асарҳои бадеӣ он қадар шавқу ҳавас надоранд, дар чунин вазъият омӯзгор бояд бо онҳо инфиродӣ кор бурда, доир ба шавқу ҳаваси онҳо огоҳӣ пайдо намояд. Ҳастанд хонандагоне, ки дар бораи ҷанг, техника, санъат китобхониरो дӯст медоранд, дар чунин вазъият омӯзгор бояд ин нозуқиҳоро ба инобат гирифта, мувофиқи шавқу ҳаваси онҳо ба онҳо китоб тавсия кунанд.

Назорати доимии омӯзгор аз болои хониши беруназсинфии хонандагон зарур аст, ки ин амалро ӯ метавонад тавассути хонандагони фаъол ба анҷом расонад, ки онҳо бо ҳуҷатгузори китобхона, бо иштирокчиёни конференсияи хонандагон, корҳои хаттӣ ва ғайраҳо шинос мешаванд. Баъзе омӯзгорон ба хонандагон супориши махсус медиҳанд, ки доир ба китобҳои хондашудаашон рӯзномаи махсус тартиб диҳанд, ки дар он дар синфҳои поёнӣ номи муаллиф, асар, қаҳрамонони асосӣ навишта мешавад. Дар синфҳои болоӣ бошад хонандагон фикру мулоҳизаҳои худ ва гуфтаҳои муаллифро қайд мекунанд. Ба таври доимӣ чорӣ намудани рӯзноманависӣ кори беруназсинфии хонандагонро ба тартиби муайян медарорад ва фаъолияти мустақилонаи онҳоро инкишоф медиҳад.

Маҳфили таърих

Маҳфили таърих яке аз намуди кори беруназсинфии хонандагон ба шумор рафта, ҳайати аниқ ва доимӣ дорад. Дар он мактабҳое, ки маҳфили таърих дуруст ба роҳ монда шудааст, ба кори таълимию тарбиявии хонандагон таъсири хуб расонида мешавад ва барои гузаронидани дигар шаклҳои кори беруназсинфӣ такягоҳ ба ҳисоб меравад.

Маҳфил (кружок) чист?

Маҳфил як шакли кори беруназсинфӣ ва беруназмактабии хонандагон ба ҳисоб меравад. Маҳфил чунин шакли кори маълумот ва маърифатикунонии муассисаҳои таълимиву беруназмактабӣ мебошад. Маҳфилҳо гуногун мешаванд, ба монанди: маҳфилҳо дар асосҳои ихтиёрӣ ва майлу хоҳиши хонандагон, дӯстдорони ин соҳаи илм ва ё санъат ташкил карда шуда, ҳар моҳе 1-4 маротиба

машғулият меғузаронанд. Ба маҳфилҳо омӯзгорони фаннӣ ва ё хонандагони фаъол роҳбарӣ менамоянд. Машғулияти маҳфилҳо бештар ба фаъолияти бевоситаи хонандагон асос меёбад. Мақсади ташаккули гузориши маҳфилҳо инкишофи худфаъоли ва ҷаҳонбинии хонандагон дар воқеъ мебошад.

Аъзоёни маҳфил низомнома қабул намуда, аз болои хониши хонандагон назорат менамоянд. Ба маҳфил хонандагони синфҳои гуногун ва ё синфҳои мувозӣ (параллелӣ) дохил шуда метавонанд, онҳо аз рӯи шавқу ҳаваси худ ба маҳфили санъатшиносӣ, археологӣ, таърихӣ машғул шуда метавонанд. Агар дар вақти ташкил кардани маҳфил шавқу ҳавас ва майли ҳар як аъзои он ба эътибор гирифта шавад, пас кори он бо муваффақият ва самаранок хоҳад гузашт.

Дар ҷамъомади нахустини маҳфил нақшаи феҳристи маърузаҳо ва тақсими супоришҳо ба аъзоёни он гузаронида мешавад. Барои устувор гузоштани ҳайати маҳфил бояд хохишу талаботи ҳар як аъзои он ба эътибор гирифта шавад. Он гоҳ хонандагон ба маърузаҳои худ шавқмандона омодагӣ мебинанд.

Ҳар як аъзои маҳфил бояд бо маъруза баромад кунад ва барои омода намудани он аз ёддоштҳо, адабиёти илмӣ, бадеӣ, китобҳои дарсӣ истифода барад. Ҳатто тартибодани рӯйхати адабиётро ба ягон аъзои маҳфил мавзӯи алоҳида карда, супориш додан мумкин аст. Пайдо кардани адабиёти зарурӣ аз китобхона ва ба тартиби муайян даровардани онҳо як қадам ба сӯи омӯзиши кори илмӣ ва фаъолияти мустакилонаи хонандагон мебошад.

Дар мактабҳо маҳфилҳо аз фанни таърих, санъат, вазъи байналхалқӣ ва ғайра арзи ҳастӣ карда метавонанд. Аъзои маҳфил ба ғайр аз шундан ва муҳокима намудани маърузаҳо, экскурсияҳои дарозмуддат ва кӯтоҳмуддат ташкил карда метавонанд. Ҳар маротибае, ки аъзоёни маҳфил ба осорхона мераванд, якдари таърихӣ ва ё санъати ягон давраро меомӯзанд.

Дар маҳфил хонандагон худро озод ҳис мекунанд. Аммо, ин кор бояд бо роҳбарии омӯзгор ташкил карда шавад. Ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки мавзӯҳои муҳокимашавандаи маҳфил бояд бо мавзӯҳои дар вақти дарс омӯхташаванда алоқаи зич дошта бошанд. Аммо, баъзан мавзӯъ аз доираи барномаи таълими

берун мебарояд. Муҳим аст, ки мавзӯҳои маҳфил шавқовар буда, аҳамияти таълимӣ-тарбиявӣ дошта бошанд ва доираи дониши хонандагонро васеъ намоянд. Масалан, агар дар синфи VI доир ба масъалаи кашф шудани Амрико омӯзгор дар вақти дарс 10-15 дақиқа вақт сарф кунад, он гоҳ дар вақти машғулиятҳои маҳфили бошад, хонандагон бо адабиёти иловагии зиёд шинос шуда, барои дарки масъала аз 30 то 40 дақиқа вақтро сарф карда метавонанд.

Агар маърузаи омоданамудани хонандагон хуб ва пурмазмун бошад, пас онро дар маҳфили умумимақтабӣ ба муҳокима гузоштан мумкин аст. Аъзоёни маҳфил бо маърузаҳои бехтарини худ метавонанд дар назди хонандагони мактаби худ, мактабҳои дигари шаҳрӣ, вилоятӣ, ноҳиявӣ, байни деҳаҳо, падару модарон ва озмунҳо баромад карда метавонанд. Ҳар як маърузаи омоданамудаи хонандаро омӯзгор бояд чиддӣ аз назар гузаронад. Маърузаҳои хубро инчунин ба воситаи рӯзномаҳои деворӣ, варақаҳои махсус ва маҷаллаи таърихии мактаб ташвиқу тарғиб кардан лозим аст. Маҳфилҳо аз фанни таърих барои пеш бурдани фаъолияти беруназсинфӣ хонандагон ва кори мустақилонаи онҳо таккони азиме ба шумор меравад.

Соати тарбиявӣ низ яке аз намуди корҳои беруназсинфӣ аст. Роҳбарони синфҳои V-XI вазифадоранд, ки ҳар ҳафта як маротиба бо аҳли синф сӯҳбат ва ё чорабинии мавзӯи дошта бошанд. Дар соати тарбиявӣ омӯзгор аз хонандагон ба воситаи саволу ҷавоб масъалаҳои зиёдеро равшан карда, фаҳмидан мумкин аст. Бо ёрии соати тарбиявӣ рафтори дурусти шогирдон қорӣ карда мешавад. Мавзӯҳое, ки дар соати тарбиявӣ мавриди муҳокима қарор мегиранд, басо рангин буда, онҳо бояд дар маркази диққати хонандагон бошад. Бехтарин мавзӯи муҳокимашаванда дар вақти соати тарбиявӣ доир ба масъалаи ахлоқ мебошад. Масалан, мавзӯҳои соати тарбиявӣ тақрибан чунин шуданашон мумкин аст:

1. Донишони таърих вочиб аст.
2. Чаро хонандагон китоб намехонанд?
3. Забон донӣ – ҷаҳон донӣ.
4. Забони милли – арзиш дорад.
5. Ҳама вақт ростӣ ҷӯю мардонагӣ.

6. Сарқонун – қонуни асосии давлат.
7. Муаллими нахустини ман.
8. Зафари нотакрор.
9. Зиндагии ҳаққиқӣ – бе дурӯғ зистан.
10. Кӣ, чӣ меҳоҳад?
11. 9 май – Рӯзи ғалаба.
12. Тоҷикистон – ватани мо.
13. Сиёсатмадорони ҷаҳон дар васфи Тоҷикистон.
14. Саҳифаҳои дурахшони кишвари мо.
15. Иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз ноҳияи мо.
16. Нусратуллои Махсум – қаҳрамони халқи тоҷик.
17. Ҷойҳои муқаддаси маҳалли зисти мо.
18. Орзу кардан шарт мӣ?
19. Таассуроти шумо оиди бахт.
20. Дӯстии духтар бо писар имконпазир аст?
21. Ишқ чист?
22. Оид ба маданияти либоспӯшӣ.

Соати тарбиявӣ имконият медиҳад, ки омӯзгор – роҳбари синф ва хонандагон ба якдигар фикрашонро иброздоранд, доир ба масъалаҳои муҳокимашаванда ақидаву мулоҳизаҳои худро равшану ошкор баён намоянд. Саволҳои даркорашонро аз роҳбари синф пурсанд, лозим шавад, баҳс ҳам кунанд.

Роҳбари синф қаблан мавзӯҳои соати тарбиявиро барои чанд ҳафта ва ё чоряк ба нақша мегирад, ба он омодагӣ мебинад, саволҳои худро ба хонандагон мурағаб месозад, чӣ тавр гузаронидани онро аз ибтидо то ба итмомрасӣ тасвир мекунад.

Кишваршиносӣ

Ҳеҷ як намуди кори берунасинфӣ барои инкишофи фаъолият ва ташаббуси омӯзгор ва хонандагон ба монанди кори кишваршиносӣ ин қадар имконият фароҳам намеорад. Ғайр аз ин, ба воситаи кишваршиносӣ таълими фанни таърих бо муҳиту зиндагӣ пайваست ва алоқаманд карда мешавад. Ин алоқамандӣ он вақте рӯй медиҳад, ки омӯзгорон дар вақти сӯҳбати худ аз таърих баъзе мисолҳо барои тасдиқ намудани ягон масъалаи таърихӣ аз ҳаёти шаҳри худ, кишлоқи худ мисол меоваранд.

Шаклҳои ташкили кори кишваршиносӣ гуногун мебошад: мисли ташкили маҳфил, экскурсия ба ҷойҳои таърихӣ ва осорхонаи кишваршиносӣ. Дар ҳама маврид кори кишваршиносӣ вақте бо муваффақият мегузарад, ки агар омӯзгор хонандагони фаъолро дуруст роҳбарӣ ва сафарбар карда тавонад.

Яке аз намудҳои бисёр шавқовари кори кишваршиносӣ ин гирдоварии ҳуҷҷатҳои ҳаттӣ ва навиштаҷотҳои қадимаи маҳаллӣ мебошад, ки пайдо кардани он дар ҳар ҷои ғӯшаи маҳал имконпазир аст. Ин гуна ҳуҷҷатҳо барои равшан намудани масъалаҳои зиёди таърихи кишвари худ кӯмаки бузург мерасонад. Ба ғайр аз чамъоварии ҳуҷҷатҳои ҳаттӣ, навишта гирифтани ҳикояҳои шифоҳӣ ва ёддоштҳои кӯҳансолон низ амали хело шавқовар аст, ки онҳо аксари воқеаҳои таърихи гузаштаро аз рӯи шунида ва мушоҳидаи шахсии худ нақл карда метавонанд. Аммо, ҳангоми сабти чунин намуди сарчашма ҳаминро бояд дар назар дошт, ки ин гуна ҳикояҳо бинобар сабаби зиёд гузаштани вақт, фаромӯшшавии воқеа ва санаҳои асосӣ ва ба эҳсосоти шахсӣ гирифтдор шудани ҳикоякунанда аз камбудиву нуқсонҳо озод нестанд. Дар чунин ҳолат ин гуна мавод бояд албатта, бо адабиёт ва сарчашмаҳои дигар муқоиса карда шавад ва аз нуқтаи назари танқидӣ гузаронида шавад.

Барои омӯзиши таърихи кишвари худ ёдгориҳои археологӣ аҳамияти калон доранд, ки хонандагон онҳоро бо роҳбарии омӯзгор дидан намуда, оиди асбобу анҷоми асбобҳои замони пешина ҳар гуна мавод чамъ карда метавонанд. Албатта, маълум аст, ки гузаронидани кӯшишҳои бостоншиносӣ дар худуди Тоҷикистон ба ихтиёри Академияи илмҳо супорида шудааст, лекин хонандагон бо ёрӣ ва роҳбарии омӯзгор ҷойҳои ҳафтриётҳои бостоншиносиро тамошо карда метавонанд.

Омӯзгор фаъолтарин ҳаводорони таърихи кишварро муттаҳид намуда, нақшаи омӯзиши таърихи кишвари хешро тартиб медиҳад. Онҳо харитаи ноҳияи худро тартиб дода, ҳар гуна бозёфтҳоро дар он сабт менамоянд.

Ғайр аз тамошои ҷойҳои таърихӣ ва осорхонаҳо инчунин ба корхонаҳои саноатӣ, хоҷагиҳои фермерӣ рафта, бо истеҳсолот ошноӣ пайдо намудан мумкин аст ва доир ба ҳаёти иқтисодӣ

ва саноатии кишвари худ ҳар гуна мавод чамъоварӣ намудан мумкин аст.

Дар асоси маводҳои чамъоварӣ намудаи хонандагон оиди таърихи кишвари хеш натиҷаҳои онро дар маҳфилҳо муҳокима кардан мумкин аст. Масалан, “Таърихи гузашта ва имрӯзаи диёри мо”, “Иштироки деҳқонон дар муборизаи зидди ҳаракати босмачигарӣ”, “Шӯриши Восеъ” ва ғайраҳо.

Баъзе маълумотҳои чамъкардаи хонандагонро омӯзгор метавонад ҳангоми баёни маводи фанни таърих барои аёни ва мушаххас намудани ҳалли масъалаҳои таърихӣ истифода бурда метавонад. Лекин, маводи кишваршиносӣ бештар дар кори беруназсинфӣ, маҳфилҳо истифода бурда мешавад. Дар асоси ин маълумотҳо хонандагон маъруза тартиб дода, дар мактаб ва ё ҳатто берун аз он баромад карда метавонанд.

Машғулияти факултативӣ низ берун аз дарс дар мактабҳои миёна ҷой дорад. Машғулияти факултативӣ ин шакли махсуси ғайриҳатмӣ ташкили таълим дар мактабҳост, ки барои шакли дониши хонандагон оид ба ягон соҳаи фанни таълимӣ, мавзӯ ё худ мавзӯи пешбинишуда, бо майлу хоҳиши хонандагон ташкил карда мешавад. Машғулияти факултативӣ аз давраи шӯравӣ барои хонандагони синфҳои VII-XI пешбинӣ шуда, аз рӯи барномаи махсус гузаронида мешавад.

Вазифаи машғулияти факултативӣ аниқ ва васеъ гардонидани дониши хонандагон аз рӯи фанҳои таълимӣ мебошад, ҳаргиз такрори маводи дарсӣ нест. Машғулияти факултативӣ мисли дарс мебошад ва дар синфҳои VII - VIII дар як ҳафта ду соат, дар синфҳои IX - X - XI бошад 4 соат дар як ҳафта муқаррар гардидааст. Номгӯи курсҳои фанҳои факултативиро дар мактаб дар аввали соли таҳсил Шӯрои омӯзгорон муайян мекунанд ва ба маълумоти хонандагон расонида мешавад. Машғулияти факултативӣ дар шакли лексия, семинар, таҷрибаомӯзӣ, экскурсия, омода намудани маъруза ва ғайра мегузарад. Рафти машғулияти факултативӣ мунтазам ба ҳисоб гирифта шуда, баҳои чамъбастии он дар номаи камол навишта мешавад.

Хафтан таърих

Дар тӯли як ҳафта хонандагон на танҳо дар чорабиниҳои

беруназсинфӣ фаъолона иштирок мекунад, балки, инчунин ба дарсҳои таърих омодагии хуб дида, барои ба сифати баланд гузаштани он мусоидат мекунад.

Дарсҳои таърих дар ин гуна ҳафта барои тамоми омӯзгорони фанни таърих кушода эълон карда мешавад. Дар ҷамъомадҳои пагоҳирӯзи доварон натиҷаҳои озмунҳои рӯзи гузаштаре ба таваҷҷӯҳи хонандагон мерасонанд. Ғолибони озмунҳо дар рӯзи охир дар маҷлиси ҷамъбастии “ҳафта” эълон карда шуда, беҳтаринҳо қадрдонӣ карда мешаванд.

Ҳамин тавр, корҳои беруназсинфии хонандагон оид ба фанни таърихи халқи тоҷик ва таърихи умумӣ имкониятҳои тарбияии шахрвандиро баланд мебардорад. Маҳз дар давраи фаъолияти корҳои беруназсинфӣ хонандагон мустақилона амал карда, сифатҳои шахрвандии ба даст даровардашонро хуб ошкор намуда, онҳоро ташаккул дода метавонанд. Барои ҳамин ҳам, дар ин қор бояд низоми қорӣ бо тақозои қори кишваршиносии мактабӣ ва тарбияи шахрвандии хонандагон ҷавобгӯ шуда тавонад.

Ба нақшагирии қори тарбиявӣ дар синф

Одатан роҳбари синф нақшаи қори тарбиявиро барои қорҷак ва ё нимсолаи оянда бояд тартиб диҳад. Дар қори банақшагирии мавзӯҳо як қолаби умумӣ вучуд надорад, нақшаи қорӣ бояд эҷодкорона ва навоарона бошад. Қадом шаклро роҳбари синф интихоб накунад, он бояд пеш аз ҳама, ба қори тарбиявӣ манфиатбахш бошад. Муҳимаш он аст, ки нақша вазифаҳои асосии қори тарбиявиро бо аҳли синф фаро гирад, мувофиқи мақсад бошад ва бо назардошти қонуниятҳои раванди тарбия мураттаб шавад. Як шакли нақшаи тарбиявӣ аз рӯи самтҳои муҳимтарини фаъолияти роҳбари синф сохта мешавад, ки он бобҳои зеринро дар бар мегирад:

1. Тавсифи синф бо вазифаҳои асосии қори тарбиявӣ дар қорҷак (нимсола) – и оянда.
2. Қор оид ба пешрафти дониши хонандагон.
3. Тарбияи ахлоқии хонандагон.
4. Ташкили қори ҷамъиятии самарабахш ва таълими усули интихоби касби оянда.

5. Корҳои варзишӣ, санитарӣ, гигиенӣ.
6. Фаъолияти якҷояи хонандагон бо созмонҳои кӯдакон ва наврасону ҷавонон.
7. Кор бо падару модарони хонандагон.

Умуман, ба тартибдиҳии нақшаи кори тарбиявии роҳбари синф талаботҳои зерин пешниҳод мешаванд:

- 1) Нақша бояд ягонагии мақсад, вазифаҳо ва мазмуну шаклҳои кори тарбиявиро бо синф таъмин намояд.
- 2) Пайвастагии оқилонаи услубҳои шифоии таъсиррасонии педагогӣ бо ташкили фаъолияти амалӣ.
- 3) Мазмун, шакл ва услубҳои кори тарбиявӣ бо хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии хонандагон бояд ҷавобгӯ бошад.
- 4) Нақша бояд ҳаёти бошад ва сари вақт чорабинӣҳои ба нақша гирифта шуда иҷро гарданд.
- 5) Нақшаи тарбиявии роҳбари синф бо нақшаи солонаи мактаб, созмонҳои хонандагон бояд мувофиқат кунад.

Ҳамин тавр, корҳои беруназсинфӣ хонандагон аз фанни таърих имкониятҳои таълимию тарбиявиро баланд мебардоранд. Барои ҳамин ҳам, ин қисмати омӯзиши фанни таърих на камтар аз дарсҳои муқаррарии фанни таърих бояд диққати омӯзгорро ба худ ҷалб намояд. Маҳз дар корҳои беруназсинфӣ хонандагон мустақил буда, сифатҳои инсонии ба дастовардашонро хуб ошкор карда, онҳоро ташаккул дода метавонанд. Барои ҳамин ҳам, дар корҳои беруназсинфӣ аз фанни таърих бояд шаклҳои гуногуни ин кор бо назардошти пеш аз ҳама тарбияи миллии хонандагон ҷавобгӯ ташкил карда шавад.

Тарбияи милли дар хонандагон сифатҳои баланди ахлоқӣ, хувияти милли, инсондӯстӣ, озодандешӣ, мавқеи шаҳрвандӣ, ташаббускорӣ ва амсоли инро ташаккул медиҳад. Чунин шаҳрванд кодир аст, ки дар манфиятҳои милли фаъолият намояд, нисбати зуҳуроти манфии ҷомеа аз лиҳози танқидӣ назар кунад. Ватани ҳешро дӯст дорад ва манфиятҳои онро ҳимоя намояд, ҳамчун соҳиби тафаккури милли дар пешрафти ҷомеа сахмгузор бошад.

Мақсаду вазифаҳои ниҳонии тарбияи милли ташаккули инсонии комил, соҳиби ватан, нангу номуси милли, ифодагари

симои зеҳнию маънавӣ, ахлоқӣ, фарҳангӣ ва арзишҳои дигари инсонӣ мебошад.

Кори тарбиявӣ дар машғулиятҳои корҳои беруназсинфӣ басо мураккабу душвор аст, чунки:

1. ба бача оилаҳо, мактабҳо, маҳаллаву гурӯҳҳои одамон таъсири гуногун мерасонанд;
2. бачаҳо бошанд, аллақай, то дараҷае ақидаву одатҳо, кӯшишу ҳаловат бурданро пайдо кардаанд;
3. ҳолати ботинии хонандагонро фаҳмидан мушқил аст. Ҳатто худи хонандагон баъзан гуфта наметавонанд, ки чаро ба чунин вазъият гирифтोर шудаад;
4. натиҷаи ин ё он амали педагогӣ гуногун шуда метавонад, зеро таъсири он ба ҳамаи хонандагон як хела шуда наметавонад;
5. кӯдак мудом ба машғулияте банд аст, лекин ба ин ҳам нигоҳ накарда тарбия мегирад.

Мураккаб будани чараёни тарбия тақозо менамояд, ки ҳангоми ташкили он омилҳои муайян риоя карда шавад. Онҳо дастури амалиёти омӯзгору роҳбари синфро чунин дар назар доранд:

- 1) алоқамандии тарбия бо ҳаёт ва меҳнати ҳамаҷуз;
- 2) тарбияи шахсият дар гурӯҳ;
- 3) ягонагии талабот ва эҳтироми шахсияти кӯдак;
- 4) пайдарҳамӣ, мунтазамӣ ва ягонагию муттасилии таъсиррасонии тарбиявӣ;
- 5) пайвастагии роҳбарии педагогӣ ва инкишофи ташаббускорӣ ва мустақилияти тарбиятгирандагон, мувофиқати тарбия бо хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии хонандагон.

Бояд қайд кард, ки омилҳои тарбия қоидаҳои тақиягоҳӣ мебошанд, ки талаботҳои асосиро бо мазмун, услубҳо ва ташкили чараёни тарбиявӣ ифода менамояд. Ба ҷо овардани ин талаботҳо ба тарбиятгар зарур аст. Инчунин омӯзгор бояд аз услубу усулҳои гуногуни тарбия истифода барад. Усулҳои тарбиявиро воситаи таъсиррасонӣ ба шахсият ҳам номидан мумкин аст. Услуби тарбия аз қисматҳои алоҳида иборат аст, ки онҳоро усулҳои тарбия меноманд.

Як қисми ин усулҳову услубҳоро, ки дар байни халқ маълуму машҳур мебошанд, хотиррасон менамоем: шахрдихӣ, нақл, сӯҳбат, одаткунонӣ, ташкили ҳаёт мувофиқи тартиби рӯз, ибратнишондихӣ, маслиҳатдихӣ, насихатгӯӣ, пандомӯзӣ, боваркунонӣ, илтимоскунӣ, маъкулшуморӣ, таърифкунӣ, изҳори ташаккур, дуогӯӣ, хоҳиши роҳи сафед, манъкунӣ, таънагӯӣ, гиллагузорӣ, худотарсӣ, танбеҳдихӣ, урзпурсӣ, зӯроварӣ, масхаракунӣ, айбкунӣ, шармдорӣ ва ҳайфи ту гуфтан, нафрату маҳкумкунӣ, қасами бад хӯрдан, таҳқиркунӣ, ҳаволакунӣ ба ҳукми мардум ва ғайра.

Аз рӯи вазифаҳо услубҳоро дар илми педагогика бу гурӯҳҳои зерин чудо кардан мумкин аст: 1) услубҳои ташаккули шуури чамъиятӣ; 2) услубҳои ташаккулдиҳии рафтори чамъиятӣ; 3) услубҳои рағбатнок гардонидани ахлоқи хонандагон; 4) услубҳои худтарбиякунӣ.

Ин гуна услубҳоро бо усулҳои зерин кор фармудан мумкин аст:

1. шахрдихӣ, нақл, сӯҳбат, ибрат, услубҳои ҳаётӣ, ки шуури чамъиятиро ташаккул медиҳад;
2. машқ ва одаткунонӣ, супориш – услубҳои ташаккулдиҳии рафтори чамъиятӣ;
3. мусобиқа, мукофот – услуби рағбатнок намудани рафтори ҳамида;
4. гирифтани ўҳдадорӣҳои шахсӣ, худҳисобдихӣ, худтаҳлилкунӣ, худназоратӣ ва худбаҳодидихӣ – услубҳои худтарбиякунӣ.

Ҳарчанд имрӯз низомҳои гуногуни педагогӣ мавҷуданд, вале ҷойи асосиро дар амалия ва назарияи педагогӣ равияи башардӯстонаи муосир ишғол намудааст, ки инкишофро ҳамчун раванди мутассил дида баромада, собит месозад, ки инкишофи умумифарҳангӣ, ахлоқӣ-эстетикӣ, касбӣ ҳар қадар мураккаб бошад ҳам, ҳамон қадар инсон эҷодкору ғаёл мегардад.

Равияи башардӯстонаи тарбияимконият медиҳад, ки шинохту дарки инсон ҳамчун зухуроти нодири табиат сурат мегирад, афзалияти инкишофи фардияти ӯ шинохта шуда, таносуб миёни интиҳоби озоди шахс дар худсозӣ ва таъсири мақсадноки ҷомеа ба ӯ фаҳмо шавад.

Ҳамаи омилҳои тарбияи хонандагон – оила, муҳити зист, кӯдакгон, мактаб, таълими фанҳои гуногун, аз ҷумла, таърих ва корҳои беруназсинфӣ оиди ин фан хеле муҳиманд, вале ба амал баровардани мақсаду вазифаҳои тарбияи миллий ба зиммаи омӯзгор вогузор карда мешавад. Барои ҳамин ҳам, омӯзгор бояд дорои сифатҳои баланди инсонӣ, педагогӣ, касбӣ ва шахрвандӣ бошад.

Омӯзгор касби худодод нест. Ӯ бояд мунтазам аз болои донишу маҳорат ва малакаи касбии худ амал намуда, кӯшиш кунад, ки ба фаъолияти омӯзгорӣ (ҳам дар машғулиятҳои синфӣ, ҳам дар корҳои беруназсинфӣ) хуб шуғл варзад. Чунон таълиму тарбия ёфта, тақмили ихтисоси худро ташкил диҳад, ки барои шогирдон нисбат ба ҳамаи онҳое, ки ӯро ихота кардаанд, намунаи ибрат бошад.

Адабиёт:

1. Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе, 2006.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф” . - Душанбе, 2004.
3. Раҳмон Э. Чавонгон – созандагони фардои ҷомеа. - Душанбе, 2008.
4. Раҳмон Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Иборат аз 4 ҷилд. - Душанбе, 2002.
5. Лутфуллоев М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва масъалаи тарбия. - Душанбе, 2001.
6. Лутфуллоев М. Педагогикаи муосир. - Душанбе, 2001.
7. Қосимов М., Ҳамидов Р. Корҳои тарбиявӣ дар мактаб. - Душанбе, 1997.
8. Муллоев М. Таълим ва тарбияи ҳуқуқии мактаббачагон. - Душанбе, 1983.
9. Қосимов М. Баъзе мушкилоти корҳои тарбиявӣ //Маърифат, 1993, №5-6.
10. Мактаб дар роҳи бозсозӣ. Нашри II–III. - Душанбе, 1990-1993.
11. Тарбияи маънавии хонандагон: маҷмӯаи мақолаҳо. - Душанбе, 1991.
12. Низомномаи мактаби таҳсилоти ҳамагонӣ. - Душанбе, 1995.

13. Афзалов Х. Таърихи педагогикаи тоҷик. - Душанбе, 2002.
14. Методика обучения истории в средней школе. Пособие для учителей /Под. ред. Ф.П. Коровкина и Н.Г. Дайри. – Т. II.- М., 1978.
15. Основы педагогического мастерства.- М., 1989.
16. Богдырев Н.И. Классный руководитель.- М., 1988.
17. Воспитание школьников во внеучебное время /Под. ред. Л.М. Баянковой.- М., 1980.
18. Лебедева А.И. Организация и проведение исторических олимпиад в 6-9 кл.- М., 1990.
19. Лиханов Б.Т. Воспитательные аспекты обучения.- М., 1982.
20. Муминский В.О. Азбука гражданина.- М., 1997.
21. Хрестоматия по внеклассной работе. Школьные исторические вечера.- М., 1977.
22. Формы внеклассной работы по истории. Сборник.- М., 1975.
23. Зиёев Т.Н. Кунтувдий Н.А и др. Введение в курс гражданского образования.- Душанбе, 2008.
24. Мудрость воспитания.- М., 1989.
25. Филонов Г.Н. Воспитание личности школьников.- М., 1985.
26. Подласый И.П. Педагогика. Процесс воспитания. Кн. II.- М., 2003.